

В. А. Зарва. Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. Вип. XIV: Лінгвістика і літературознавство. С. 231-239.

7. Титюк А. Жанр «жіночий детектив» в оцінках літературної критики. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Сер.: Літературознавство*. 2013. Вип. 2(2). С. 122-128.

8. Філоненко С. Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр : монографія. Донецьк: ЛАНДОН–ХХІ, 2011. 432 с.

Ірина Яроцька

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Поляруш Н. С.

ФЕНОМЕН МЕМУАРНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Мемуари (франц. *memoires* – спогади) – це особистісна література з акцентом на соціальних, історичних, культурних, літературних і філософських проблемах, що опирається на історичні або автобіографічні факти і спрямована на процес самопізнання людини, окреслення образу часу, нації тощо. Ця література зосереджується на онтологічних питаннях часу і проблемах екзистенції людини в певну епоху вказує на суспільну представницьку функцію мемуарів. Вивчення мемуарної літератури у теоретичному аспекті є важливою проблемою сучасної літературознавчої науки серед її дослідників (О. Галич, Г. Мережинська, В. Барахов, М. Федунь та ін.).

Дослідники залежно від домінування змісту розповіді спогадову літературу поділяють на «мемуарно-історичну» (А. Тартаковський), «історико-мемуарну» (В. Полєк), «автобіографічно-історичну» (Г. Мережинська), «мемуарно-автобіографічну» (Г. Єлізаветіна), «автобіографічно-мемуарну» (М. Федунь), об'єктну, суб'єктну й об'єктно-суб'єктну, екстравертну, інтравертну і синтетичну. «Література факту» розрізняється також за тематичними чинниками (спогади військового, мистецького, політичного та іншого характеру, подорожня література), соціальним станом авторів (спомини духовенства тощо), за суб'єктивною належністю, що

зумовлює рівень художності (письменницькі й неписьменницькі). Мемуари – це формування літератури. Вони поєднують ознаки жанрів художньої літератури й документалістики, а відтак належать до проміжного родо-жанрового утворення (О. Галич). На думку вчених, «незалежно від того, якого елемента більше (документалізму чи художньо-образного узагальнення), мемуарна література набирає самостійного значення в жанрах подорожньої та мартирологічної літератури, записної книжки, щоденника, листа, нотатки, репортажу, нарису, автобіографії, літературного портрету, некрологу, філософських есе й епічних автобіографічних спогадах [Видашенко 2005: 279].

Мета статті – з'ясувати жанрову природу мемуарної літератури як окремого утворення, її різновидів.

За складністю організації тексту мемуари поділяються на мемуари простої жанрової форми (некрологи, листи, письменницькі записники, нотатки), ускладненої (щоденники, літературні портрети) та мемуари з використанням готових жанрів художньої літератури (оповідання, повісті та романи, рідше нариси та есе).

Як відомо, «Жанри літератури «nonfiction» не є архітектонічно замкненими формами, бо мемуаристика межує з художньою літературою і для неї властивою є внутрішня дифузія жанрів (текст літератури спогадів може поєднувати ознаки кількох жанрів мемуарної літератури)» [Видашенко 2005: 279]. Я. Явчуновський слушно відзначив, що «література факту» споріднена з документальним кінематографом, бо для двох видів мистецтва «спільним джерелом інформації є реальні події і люди»; з документальною драмою, бо ця література вдається до прямого цитування; і з художньою фотографією, бо обидва види мистецтва базуються на «узагальненні і здатності виразити особливе, суттєве і типове в одиничному» [Явчуковский 1974: 88]. В. Барахов звернув увагу на те, що деякі мемуаристи здатні «живописати словом», і підкреслив зв'язок мемуаристики з образотворчим мистецтвом [Барахов 1976: 125]. Жанрові модифікації текстів мемуарної літератури залежать від особистості автора, його світогляду, стилю писання, бо є не тільки «літературою факту», а й «літературою особистого документа» (М. Чермінська), документом спогадів, споминів і сповідей, для яких іманентним є орієнтація на літературу «fiction».

Зв'язок мемуарної і художньої літератури є очевидним. Мемуари, маючи своєрідні риси, багатьма своїми гранями торкаються жанрів художньої літератури, насичують її життєвими спостереженнями, сюжетами, темами, мотивами. Будь-який жанр мемуаристики впирається і будується як на історичному, так і на біографічному чи автобіографічному фактах водночас. Документ як реальний історичний чи (авто)біографічний факт лежить в основі більшості творів літератури. Документальний факт літератури «nonfiction» стає «матеріальною базою» (К. Даніелян), «прототипом» або «сюжетною канвою» (М. Федунь) і «головним джерелом живлення» (П. Палієвський) художньої літератури. Автор мемуарного тексту може використовувати різні варіанти художніх засобів (символи, образи, алегорію, гротеск, іронію тощо), прийоми узагальнення, типізації, психологічне проникнення у внутрішній світ протагоніста. У спогадовій літературі на основі філософських узагальнень, аналізу подій і синтезу поглядів, ідіостилю автора, його майстерності в організації розповіді конкретна дійсність, створена з фрагментів занотованих автором реальних подій, перекодовується в «образ світу» («образ часу», «образ епохи») і поглинається «художньою структурою» (Л. Гінзбург). Мемуарні жанри постають як «жанри-хамелеони» (С. Рудзієвська), у яких факти і спогади як елементи документальної літератури, накопичуючись у тексті, формують художній образ часу. С. Рубінштейн слушно вказував, що «спогади – образ, віднесений до минулого» [Рубінштейн 1989: 329]. М. Федунь також наголошує на «родовій належності мемуарів до художньої літератури» [Федунь 2010: 49]. Мемуарна література еволюціонує до художньої форми і в таких ознаках, як художність, типізація та дуальна репрезентація подій у рефлексіях об'єктивного зображення історичного факту та суб'єктивного ставлення до нього автора. Белетристика використовує мемуарність і як художній прийом, і як засіб типізації та узагальнення («Неопубліковані мемуари Хосе Антоніо Прімо де Рівери» К. Рогаса, «Патетична соната» М. Куліша, «Повість про санаторійну зону» М. Хвильового). «Література факту» перебуває на межі з публіцистикою, бо для неї є нормою «поєднання оповідних прийомів з об'єктивним викладом і публіцистичністю». Тяжіння до публіцистики на думку вчених є результатом прагнення

автора окреслити власні світоглядні, політичні й ідеологічні погляди у формі злиття емоційного з раціональним.

Значну роль у виділенні мемуаристики в окремий жанр відіграли ідеї Аристотеля про взаємозв'язок змісту й форми твору, що є одним із домінантних аспектів у класифікації жанрів. Однак, Л. Чернец підкреслив: «час і «проблематика» письменника, диспозитивність його творчих інтересів» є також жанроутворювальними факторами» [Чернец 1982: 95].

Характерним для всіх жанрів мемуарної літератури є особистісний первень або зорієнтованість на репродукування подій особистого та громадського життя в дзеркалі символічної автобіографії та суб'єктивних записів, ретроспективність та пам'ять (О. Галич, І. Василенко, Н. Іванівська, М. Коцюбинська, А. Тартаковський).

Особистісна позиція автора є джерельною основою текстів мемуаристики. Саме автор обирає зміст, структуру та поетику тексту, на основі яких формується концепція «людина-світ». Різновиди мемуарної літератури по-різному розкривають образ автора. У листах відтворені стосунки з людьми, щоденники репрезентують людини через її роздуми, переживання і враження. Записки (записники) вміщують чернетки майбутніх творів автора, думки, уривки фраз, творчі плани і, розкриваючи творчу лабораторію письменника, презентують автора як митця. Автобіографія репрезентує автора через життєвий шлях, моменти його життя. Нотатки наближені до записок, бо розкривають творчу лабораторію автора, але є літературно опрацьованим матеріалом, у якому наратор репрезентований через авторську позицію. Літературний портрет спрямований на розкриття характерних рис сучасника автора через опис кількох зустрічей з ним. Автор виявляє себе через його позицію. Літературний портрет і мемуарний некролог як модифікація літературного портрета тотожні за структурою, поетикою, зверненням до ретроспекції, суб'єктивності оцінки та активної авторської позиції. У листі, щоденнику, автобіографії предметом зображення є авторське «Я», його життя, становлення його внутрішнього світу, формування його особистості через фактографічний опис подій життя або роздумів. Записки й нотатки стають способом презентації світогляду автора через

художнє «Я» – це думка, задум, який буде використаний у майбутньому творів.

Однією з ознак мемуарних жанрів є їх суб'єктивність («структурно-організуючий принцип мемуарної оповіді», «закон мемуарного жанру» (А. Тартаковський). Це є відкрито виражений особистісний первень, що розкриває особистість автора мемуарів, його світогляд, політичні й естетичні переконання, погляди на центральні проблеми спогадів, що дозволяє репродукувати концепцію певного часу через події та людей і подається через різноманітні форми авторської свідомості та ставлення й сприймання наратора.

Для мемуаристики характерна діалектика суб'єктивного та об'єктивного, фактографічного, за М. Федунь, / документального, за Г. Мережинською, планів. На цей важливий параметр мемуарних жанрів впливає особистісний первень. Об'єктивними показниками записів-спогадів, їх об'єктивною реальністю є самі наратори, протагоністи, реальні люди, дати, прізвища, географічні назви, правдиве подання (опис) подій, правильна інтерпретація документа (факту). У літературі «nonfiction» на основі перманентного синтезу об'єктивного та суб'єктивного наратор витворює власну концепцію часу.

Ідейною ознакою творів мемуаристики є концептуальність, яка є образним репродукуванням погляду автора-наратора на дійсність у мемуарному творів. Його автор подає власну суб'єктивну концепцію подій через композиційне розміщення матеріалу, добір та розташування фактів, їх естетичне освоєння та характерокреаційні вирішення, тому текст спогадової літератури – це «зцементована» цілісність» (М. Федунь) поетики.

Особливість мемуарної літератури оприявнюється в змістовій сутності її жанрів, і в структурних компонентах, властивих кожному з них. Автор під час роботи над мемуарним твором обирає певний власний стиль, що найбільш відповідає вираженню авторської ідеї та зображенню реальних ретроспективних подій, очевидцем і поціновувачем яких був. Він дотримується традиційної концепції щодо структурних вимог жанру, постійно веде пошук і добирає об'єкти художнього зображення, засоби й форми їх творення, надаючи перевагу тим, які допомагають чіткіше відтворити ідеологічну, філософську, естетичну, релігійну, аксіологічну і

літературну концепцію автора-наратора, протагоніста. Отже, пошуки, літературний хист і художній смак автора дають основу для зародження як нових жанрових трансформацій, так і для генези нових жанрів мемуаристики. Цей процес триває, і мемуарні жанри весь час перебувають у постійній динаміці, що є іманентною ознакою спогадової літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барахов В. Искусство литературного портрета. Москва : Наука, 1976. 184 с.
2. Видашенко Н. Щоденник та його екзистенціальна сутність (на матеріалах щоденників О. Довженка та А. Любченка). Філологічні семінари. Художня форма / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2005. Вип. 8. С. 278–283.
3. Рубинштейн С. Основы общей психологии : У 2 т. Москва : Педагогика, 1989. Т. 1. 486 с.
4. Федунь М. Вітчизняна мемуаристика в Західній Україні першої половини ХХ століття : історичні тенденції, жанрова специфіка, поетика. Івано-Франківськ, 2010. 452 с.
5. Чернец Л. Литературные жанры : проблемы типологии и поэтики. Москва : Изд-во МГУ, 1982. 191 с.
6. Явчуковский Я. Документальные жанры : образ, жанр, структура. Саратов, 1974. 232 с.